

MLADENKO DOMAZET

BRATOVŠTINE U KAŠTEL LUKŠIĆU OD 16. STOLJEĆA DO SUVREMENOGA DOBA

UDK: 272-784(497.583)“15/20“

Primljeno: 2. 10. 2023.

Prihvaćeno: 8. 1. 2024.

Izvorni znanstveni rad

Mladenko Domazet

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta

Sveučilišta u Splitu

domazet@ffst.hr

U radu se obrađuje djelovanje bratovština u Kaštel Lukšiću od 16. stoljeća do suvremenoga doba, odnosno njihovo postojanje u različitim povijesnim razdobljima. Ponajprije se bratovštine sagledavaju u tome kaštelanskom naselju za mletačke vlasti u Dalmaciji, zatim njihovo ukidanje za francuske uprave, ponovno obnavljanje za druge austrijske vladavine i djelovanje u međuraću. Također, problematizira se diskontinuitet i kontinuitet na primjeru Bratovštine sv. Ivana na Birnju koja se održala sve do danas. Članak je nastao uglavnom na temelju arhivske građe Nadbiskupskoga arhiva u Splitu, Župnoga arhiva u Kaštel Lukšiću i spisā u posjedu Bratovštine sv. Ivana u Kaštel Lukšiću.

Ključne riječi: Kaštel Lukšić, bratovštine, Velika skula, vizitacije, pravilnici, mletačko razdoblje, Bratovština sv. Ivana Krstitelja na Birnju, 19. i 20 stoljeće

UVOD

U dosadašnjoj se historiografiji tek usputno istraživalo djelovanje bratovština u Kaštel Lukšiću, zapravo osim rada Ante Burića »Bratovština sv. Ante Padovanskog u Kaštel Lukšiću«, nema radova koji su zasebno obrađivali lukšićke bratovštine.¹ Vjeko Omašić u svojem kapitalnome djelu *Kaštela od prapovijesti do početka 20. stoljeća I i II* iznosi podatke za kaštelanske bratovštine, uključujući njihov pojedinačni spomen s pripadajućim izvorima, ali bez značajnijega osvrt

¹ Ante Burić, »Bratovština sv. Ante Padovanskog u Kaštel Lukšiću.« *Croatica Christiana periodica* Vol. 30 No. 58 (2006): 105–115.

na lukšićke bratovštine.² Ustvari, on najizravnije obrađuje lukšićke bratovštine u radu »Pobuna Lukšićana protiv talijanske obitelji Micheli-Vitturi 1897.«, u kojemu razjašnjava značaj glavne bratovštine, Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo (Velike skule) u navedenim događajima.³ Nadalje, rad se Mladena Domazeta »Kaštelanske bratovštine od XVI. do XIX. stoljeća« također neznatno dotiče bratovština u Kaštel Lukšiću (izuzev taksativnoga navođenja lukšićkih bratovština te Velike skule, koja 1714. g. ne prijavljuje sastanak bratima mletačkim vlastima).⁴ Pored toga, nezaobilazan je rad Ivanice Grgantov »Crkvene bratovštine« koji nema znanstvene pretenzije i obuhvaća kratki osvrt na četiri lukšićke bratovštine, odnosno prenosi zapise iz bratimskih knjiga koje su se čuvale kod bratima kao i podatke koji su se prenijeli usmenom predajom.⁵

Posebnu vrijednost ima rad Frane Bege »Valierova vizitacija Kaštelima« kao i njegovi prijevodi vizitacija Jordana Paxa, Antuna Kačića, Didaka Manole, Josipa Godeassija i Marka Kalogjere koji su pohranjeni u njegovim spisima u Nadbiskupskome arhivu u Splitu. Istodobno, Župni arhiv u Kaštel Lukšiću ostaje nezaobilazan za buduća istraživanja lukšićkih bratovština s obzirom na to da je još uvijek neistražen. U Nadbiskupskome arhivu u Splitu, osim uredovnih spisa u korespondenciji između župe Kaštel Lukšić i Ordinarijata, pohranjeni su zapisnici sa skupština Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo (uz pravilnik iz 1890. g.) kao i pravilnici Bratovštine Sv. Sakramenta iz 1855. g. te Bratovštine sv. Ante Padovanskoga u prijepisu iz 1928. godine. Naposljetku, u posjedu Bratovštine sv. Ivana na Birnju nalaze se dvije rukopisne knjige: *Knjiga iskaza doprinositelja (dohodaka) za gradnju Crkve Sv. Ivana Krstitelja na istoričkom (brdu Birnju) u Kaštel Lukšiću od lipnja 1946. pa napried i Uručbeni zapisnik (Prihodi i rashodi Bratovštine sv. Ivana) od 1852. do 1990. g.* i razni dokumenti, popisi bratima, zapisnici, ugovori, računi i statut Bratovštine iz druge polovine 20. stoljeća. Stoga, rad se usredotočuje na Bratovštinu sv. Ivana na Birnju, koja je imala najduži diskontinuitet nakon njezinoga ukidanja za francuske uprave

² Vjeko Omašić, *Kaštela od prapovijesti do početka 20. stoljeća I i II*. Kaštela: Muzej grada Kaštela – »Bijaći« društvo za očuvanje kulturne i prirodne baštine Kaštela, 2001.

³ Vjeko Omašić, »Pobuna Lukšićana protiv talijanske obitelji Micheli-Vitturi 1897.«, u: *Dva stoljeća obrazovanja školstva i kulture u Lukšiću i Kaštelima / Miljenko i Dobrila*, ur. Neven Bućan. Kaštel Lukšić, 1985: 82–89.

⁴ Mladen Domazet, »Kaštelanske bratovštine od XVI. do XIX. stoljeća.« *Croatica christiana periodica* Vol. 18 No. 34 (1994): 99–116.

⁵ Ivanica Grgantov, »Crkvene bratovštine.«, u: *Pet stoljeća župe Kaštel Lukšić 1482.-1982.*, ur. Neven Bućan. Kaštel Lukšić, 1982: 116–119.

(1811. g.) s obzirom na to da se obnovila tek 1935. godine i djeluje u kontinuitetu do danas.⁶

BRATOVŠTINE U KAŠTEL LUKŠIĆU

Prve poznate bratovštine u Kaštel Lukšiću pretežito djeluju uz župnu crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije, koju su 1530. godine dali sagraditi braća Nikola i Jerolim Vitturi. Među njima djeluje i Bratovština sv. Ivana koja je utemeljena uz istoimenu srednjovjekovnu crkvu ostroških didića na Birnju.⁷ Ustvari, stanovništvo potkozjačkoga naselja Ostroga zbog osmanlijske opasnosti krajem 15. i početkom 16. stoljeća seli se u novopodignuto, odnosno utvrđeno naselje na obali uz kaštel obitelji Vitturi. Župna je crkva podignuta sa sjeverne strane, tj. izvan utvrđenih gabarita naselja, a nad njom je patronatsko pravo imala obitelj Vitturi.⁸ No, zbog dugotrajnih se ratnih okolnosti u vizitacijama često navodi tadašnje siromaštvo žitelja navedenoga naselja. Stoga, uređivanje će se unutrašnjosti crkve protegnuti na 16. i 17. stoljeće, zapravo oltare podižu seljani uglavnom okupljeni u bratovštine. Paralelno s tim, održavaju se crkve od starine na Kozjaku (sv. Lovre i sv. Ivana), u čemu će ključni biti upravo bratovštine i beneficij sv. Ivana.⁹

⁶ Mladenko Domazet, »Dimenzije dugoga trajanja crkve sv. Ivana na Birnju u Kaštel Lukšiću (1276.-2020.).« *Croatica christiana periodica* Vol. 45 No. 88 (2021): 1–19.

⁷ V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I*: 85–98, 166–167. Patronatsko su pravo nad župnom crkvom imali Vitturijevi, a nad crkvom sv. Ivana na Birnju potomci ostroških didića na temelju beneficija. Pored toga, potomci su se utemeljitelja redovito okupljali na svetkovinu Glavosjeka sv. Ivana Krstitelja na Birnju. Bratovština sv. Lovre podigla je vlastiti oltar u župnoj crkvi i ujedno se brinula za crkvu na Balavanu (polukružni brijeg na padinama Kozjaka). Prvi poznati spomen crkve sv. Lovre potječe iz 1226. g. u *Historia Salonitana* splitskoga arhidakona Tome. Bratovština sv. Ivana nije imala svoj oltar u staroj župnoj crkvi, odnosno utemeljena je izravno uz crkvu sv. Ivana na Birnju, čiji prvi poznati spomen potječe iz 1276. g. u notarskome spisu trogirске komune. Tonči Burić, »Sv. Lovre – Balavan.« *Starohrvatska prosvjeta* Vol. III, No. 27 (2000): 29–54.

⁸ Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije sagrađena je u renesansno-gotičkome stilu, a na njoj se vidi razlika između donjih i gornjih vanjskih zidova, što upućuje da se gradila više godina. Na pročelju se nalazi natpis: »HIER(ONIMO) E NICOLO VICTURI FRADELI FECENO QUESTA OPERA AL ONOR DELLA GLORIOSA VERZINE MARIA E PER LOR DEVOTION VILLICI MDXXX AP(RILI) X«. Prijevod: Jerolim i Nikola Vitturi braća izgradili su crkvu na čast slavne Djevice Marije seljacima za njihovu pobožnost 1530. 10. travnja. V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I*: 166–167. Deša Diana, »Crkva Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću i okviri antependija njenih oltara.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* Vol. 20 No. 1 (1975): 135–155.

⁹ Frane Bego, »Valierova vizitacija Kaštelima.« *Kaštelanski zbornik* 3 (1993): 70–72. Vizitacije Jordana Paxa, 22. V. 1631., 2. V. 1641. g., T br. 10 (NAS). Vizitaciju je preveo don Frane Bego,

Prvi spomen bratovština u Kaštel Lukšiću nalazi se u apostolskoj vizitaciji veronskoga biskupa Augustina Valiera iz 1579. godine u kojoj se navodi »da se Bratovština pravilno vodi«, ali ne navodi se bratovština na koju se komentar odnosi. Nadalje, u vizitaciji se ističe loše stanje župne crkve (iako je prošlo tek 39 godina od njezinoga podizanja) i napominje se da će se možda srušiti, odnosno da je »seljani i bratimi« namjeravaju ponovo sagraditi u veličanstvenome obliku.¹⁰ Može se pretpostaviti da se to odnosi na Bratovštinu Blažene Djevice Marije uznesene na nebo, čiji titular nosi veliki oltar (koji je bio podignut za Valierove vizitacije). Ta je bratovština tradicionalno u Kaštel Lukšiću bila glavna bratovština, tj. Velika skula u koju su bili učlanjeni starješine obitelji, a kao takva, imala je velik ugled i utjecaj u mjestu.¹¹

Vizitacije trogirskoga biskupa Jordana Paxa donose nove podatke o bratovštinama u Kaštel Lukšiću. Tako vizitacija iz 22. svibnja 1631. spominje bratovštinu koja se brine o crkvi sv. Lovre na Balavanu dok onâ iz 2. svibnja 1641. detaljnije opisuje Bratovštinu sv. Ivana na Birnju.¹² Istodobno biskup ističe »veliko siromaštvo naroda, crkvenih uprava i bratovština koje ne mogu nabaviti niti najpotrebnije stvari za opremu oltara u crkvi, popravak crkvenog ruha ili kakvu drugu potrebstinu«. ¹³ To ponajbolje upućuje na tadašnji povijesni kontekst: učestali

Spisi don Frane Bege, Kaštel Lukšić, NAS (dalje: SFB, KL, NAS). Nema dosad saznanja iz povijesnih vrela, ali vjerojatno su neke bratovštine (primjerice Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo ili Bratovština sv. Lovre) djelovale još u potkozjačkome Ostrogu, a nakon seobe stanovništva nastavile sa svojim djelovanjem u novopodignutom naselju uz obalu.

¹⁰ Isto.

¹¹ F. Bego, »Valierova vizitacija«: 70–72. Valierova vizitacija navodi da su u crkvi podignuta tek dva oltara: glavni i jedan bočni. Podizanje nove crkve nije bilo moguće zbog tadašnje neizvjesnosti i ratnoga okruženja, pogotovo nakon Ciparskoga rata 1573. godine kada je granica s Osmanlijama povučena sljemenom Kozjaka i prekinuta kopnena komunikacija sa Splitom osmanlijskim osvajanjem Solina. Napadi na kaštelanska naselja bili su česti tada i potrajali su sve do Kandijskoga rata sredinom 17. stoljeća. V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I*: 213–224. Doseljenici u kaštelanskim naseljima postajali bi ravnopravni starosjediocima tek kad su njihove kućne starješine primljene u glavnu seosku bratovštinu, tj. Veliku skulu. M. Domazet, »Kaštelanske bratovštine«: 117.

¹² Vizitacija Jordana Paxa 2. V. 1641. g., T br. 10 (NAS). Prijevod don Frane Bego, (SFB, KL, NAS).

¹³ Vizitacija Jordana Paxa 1. V. 1640. g., T br. 10 (NAS). Prijevod don Frane Bego, (SFB, KL, NAS). Pojedini oltari još uvijek nisu bili posve opremljeni, uređeni i posvećeni, primjerice oltar Blažene Djevice Marije od Ružarija, oltar Blažene Djevice Marije (Gospe od Milosti), oltar sv. Jurja i oltar sv. Roka (3. 5. 1643.). Zapravo biskup navodi kako je samo glavni oltar posvećen i potpuno uređen dok se na ostalima rijetko služi sv. misa (30. 4. 1645.).

osmanlijski napadi na kaštelanska naselja, stradavanje stanovništva, pljačkanja i pustošenje polja, uopće egzistencijalna neizvjesnost. To se stanje održalo do izbijanja Kandijskoga rata (1645. – 1669.), kada je pomicanjem granice otklonjena izravna osmanlijska opasnost za kaštelanska naselja.¹⁴ Neposredno nakon toga, 1692. godine, ustanovljena je Bratovština sv. Ante Padovanskoga u Kaštel Lukšiću koja je dobila »indulgenciju od pape Inocenta XII.«, odnosno »potpuni oprost za one koji se učlane u ovu bratovštinu pod uvjetom da se ispovjede, pokaju i pričeste«. Zanimljivo je da je gaštald Bratovštine sv. Ante obilazio selo i prosiо milodare za Bratovštinu te da su bratimi svakoga trećeg utorka u mjesecu slavili sv. misu za duše u čistilištu. Pored toga, bratimi sv. Ante posjedovali su tunike te u njima ispraćali preminule bratime na sprovodima i sudjelovali u mjesnim procesijama i blagdanima.¹⁵

Fotografija 1: Stara župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije iz 1530. godine

¹⁴ Vjeko Omašić, *Mletačko-tursko razgraničenje na trogirskom području nakon Ciparskog i Kandijskog rata i njegove posljedice*. Trogir: Muzej grada Trogira, 1971: 7–34.

¹⁵ A. Burić, »Bratovština sv. Ante Padovanskog«: 105–115. Sačuvana Matrikula Bratovštine sv. Ante Padovanskog u Kaštel Lukšiću datira se u 1692. godinu, podijeljena je u 30 poglavlja, traži uredan kršćanski život bratima i uzajmnu potporu članova. Uprava Bratovštine (župan, gaštaldi i sudci) birala se na godišnjoj skupštini Bratovštine, pazilo se na međusobne odnose bratima i sankcionirao se svaki oblik verbalnoga ili fizičkoga nasilja. Također, značajan je podatak da je to bratovština u koju su se mogli učlaniti muškarci (bratimi) kao i žene (sestrime), što je predviđeno matrikulom.

Prestankom osmanlijske ugroze primjetan je materijalni napredak Kaštel Lukšića i širenje naselja izvan dotadašnjih obrambenih zidina. Napredak se očituje i u dovršenju interijera župne crkve. Vizitacija Antuna Kačića koja se datira 2. studenoga 1726. zatekla je šest oltara u crkvi (glavni oltar Uznesenja Blažene Djevice Marije te pet bočnih: Gospe od Ružarija, Blažene Djevice Marije od Milosrđa, sv. Ante Padovanskog, sv. Roka i sv. Jurja), a navodi se da su »opremljeni svim potrebitim stvarima«. Uz to, ističe Petra Saraina kao župana Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo, čiji bratimi »među vjernicima skupljaju milostinju za ovu crkvu«. Vizitacija također spominje Bratovštinu sv. Lovre, odnosno njezine bratime koji su pripremali »klak i kamen« za gradnju veće apside crkve na Balavanu. Pritom je istaknuto kako isti bratimi skrbe za crkvu sv. Lovre i kako ne posjeduju ni jednu zemlju. U istoj vizitaciji biskup Kačić također ističe kako bratimi (nije navedeno koje bratovštine) »posjeduju neki vinograd kojega sami obrađuju«.¹⁶ Sljedeća vizitacija trogirskoga biskupa Didaka Manole 1760. godine vidno proširuje saznanja o bratovštinama jer ih navodi sedam u Kaštel Lukšiću: Blažene Marije uznesene na nebo (Velike Gospe) koja je imala 100 bratima, zatim Presvetog Ružarija s 23 bratima, sv. Ante s 27 bratima, sv. Lovre s 27 bratima, sv. Roka s 26 bratima, sv. Jure sa 17 bratima i sv. Ivana Krstitelja s 33 bratima. Spominje godišnju pristojbu i druge milodare za Bratovštinu koje su prikupljali u vinu, žitu, ulju, smokvama i mastu čime su ukrašavali oltare i priređivali zajedničke ručkove. Nadalje, navodi se da bratimi sv. Ante i Velike Gospe plaćaju mise za članove obitelji Girardini i Kazucini.¹⁷

¹⁶ Vizitacija Antuna Kačića 2. 11. 1726., T br. 32 (NAS). Prijevod don Frane Bego, (SFB, KL, NAS). Župana se Bratovštine Uznesenja Blažene Djevice Marije na nebo Petra Saraina pitalo o župniku i njegovome životu u mjestu 7. 7. 1723., T br. 32 (NAS).

¹⁷ Vizitacija Didaka Manole 1760. g., T br. 47 (NAS). Prijevod don Frane Bego, (SFB, KL, NAS). Primjetno je da se Bratovština sv. Ante nije isticala većim članstvom iako je papa Inocent III. dao potpuni oprost pod određenim uvjetima za bratime i sestrime. Veleposjednik i trgovac Jerolim Gerardini cijeli svoj imetak ostavio je Kaštel Lukšiću, a Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo (Velika skula) raspolagala je njegovom ostavštinom i naplatom preostalih dugova, koju su namijenili za izgradnju nove župne crkve. Frane Bego, »O sakralnim lokalitetima na kaštelanskom području i Kaštel Lukšiću.«, u: *Pet stoljeća župe 1482.-1982.*, ur. Neven Bućan. Kaštel Lukšić, 1982: 26–41. Tihana Škorić, »Popis imovine Jerolima Gerardinija« (1667.-1739. g.).« *Kaštelanski zbornik* 9 (2011): 219–239. Vidi: Davor Gazde, »Konzervatorska načela u praksi: primjer ormara iz Kaštel Lukšića.« *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 10 (2019): 97–112. Za obitelj Kazucini ne postoji za sada nikakva poveznica, štoviše, Vjeko Omašić uopće je ne navodi u svojemu indeksu prezimena.

Fotografija 2: Katastarski plan Kaštel Lukšića iz 1831. godine s označenim sakralnim objektima (starom i novom župnom crkvom), kaštelom Vitturi i bratskom kućom, koji su uz pripadajuće crkve na Kozjaku, ključne odrednice prostornoga koncepta unutar zadane teme.

Razvidno je iz toga da se na čelu bratovštine nalazio župan kojega se biralo na godišnjim skupštinama i da se među bratovštinama ističe glavna: Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo koja je brojila 100 bratima i to kada je Kaštel Lukšić imao 120 obitelji i oko 800 stanovnika. Od sedam navedenih bratovština, navodi se da je samo onâ sv. Ante imala pisana pravila i to još u mletačkome razdoblju, a bratovštine Sv. Sakramenta i Blažene Djevice Marije uznesene na nebo dobile su pisana pravila za druge austrijske vladavine te sv. Ivana na Birnju u međuraću. Preminule bratime ispraćali su upaljenim svijećama i pokapali na groblju oko župne crkve.

Bratovštine su njegovale pobožno-karitativni karakter među svojim članstvom, od bratima se zahtijevalo da autentično žive svoje kršćanstvo (a ne »smutljivim životom«), odnosno da izbjegavaju pijanstvo, karte, psovke, blud i kletve i da se ispovijedaju i pričešćuju. Posebno se pazilo na njihovu nazočnost na blagdane i pripadajuće procesije, a morali su sudjelovati »sarcem gorucshim i uxgani gliubavgliu«, kako piše u Statutu Bratovštine Sv. Sakramenta. Jednako se pazilo na međuljudske odnose među bratimima. Pravilnik Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo zahtijeva da bratimi trebaju »gojiti ljubav naspram iskrnjemu

svome« dok Statut Bratovštine Sv. Sakramenta zahtijeva da bratimi izbjegavaju uvrede (tj. »da nijedan bratim neima uvriditi drugoga s bestimam, ili s pogardnim ricima«), a fizički se sukob bratima radikalno sankcionira:

»(...) da je Bratim udario Bratima s rukom, ili oruzjem, ili po koji drughi nacin, imachise ti, takovi izaghnati iz broja ove Brachie, i pomarsiti gnegovo ime nek visce nexive u ovoj naschoj Matrikuli, i damu se ima brezati kakono dabi bijo martav«.

Bratovštine također njeguju međusobnu solidarnost, posebice u smrtnim slučajevima. Pravilnik Bratovštine sv. Ante predviđa da Bratovština vlastitim sredstvima dovozi i pokapa bratime koji umru izvan Kaštela u Kaštel Lukšiću. Isto tako, navedena je Bratovština također sprovodila siromašne i uboge mještane. Naposljetku, skrbilo se o opsluživanju bratimskih pravilnika, odnosno svako se njihovo kršenje novčano kažnjavalo, a ekstremne prekršitelje isključivalo iz bratovštine.¹⁸ Pored toga, dvije su bratovštine u Kaštel Lukšiću, sv. Ante i Presvetoga Ružarija obdarene oprostima za svoje članove. Nije poznato koji je papa dao indulgenciju bratimima Presvetoga Ružarija te je li bio potpuni ili djelomični oprost. S obzirom na to da se povećavao broj stanovnika u 18. stoljeću, počela se pri kraju mletačke vlasti (1776. g.) graditi nova župna crkva (s istim Gospinim titularom) na Vitturijevu zemljištu, a nastavila se graditi za prve austrijske vlasti (1797. – 1806.).¹⁹ Međutim, bratovštine ustaljeno djeluju do uspostave francuske uprave (1806. – 1813.) kada ih državne vlasti ukidaju, a njihovu imovinu konfisciraju. Vjerojatno su tada ukinute sve bratovštine u Kaštel Lukšiću s obzirom na to da među njima nije bilo bratovštine Duše od Purgatorija ili Presvetoga Sakramenta, a koje su bile izuzete od ukidanja, odnosno ukinute su sve bratovštine koje nisu poučavale i karitativno djelovale.²⁰ No, nova se župna crkva intenzivno gradila za francuske uprave (1806. – 1813.) te je konačno dovršena za druge austrijske vlasti (1814. – 1918.), uključujući i njezin

¹⁸ Namjere bratovština obuhvaćene su pravilnicima iz različitih razdoblja, Bratovštine sv. Ante iz 1692., Bratovštine sv. Sakramenta iz 1855. i Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo iz 1890., Bratovštine Kaštel Lukšić 51.4.2. (NAS).

¹⁹ Vjeko Omašić, »Povijesni razvoj sela Ostroga i 500 godina Kaštel Lukšića.«, u: *Pet stoljeća župe 1482.-1982.*, ur. Neven Bućan. Kaštel Lukšić, 1982: 87–102.

²⁰ Vjeko Omašić, *Kaštela od prapovijesti do početka 20. stoljeća II.* Kaštela, 2001: 616–617.

interijer.²¹ Naravno, crkve su se i dalje uzdržavale milostinjom puka, kako se već navodi u vizitaciji biskupa Josipa Godeassija 1843. godine.²²

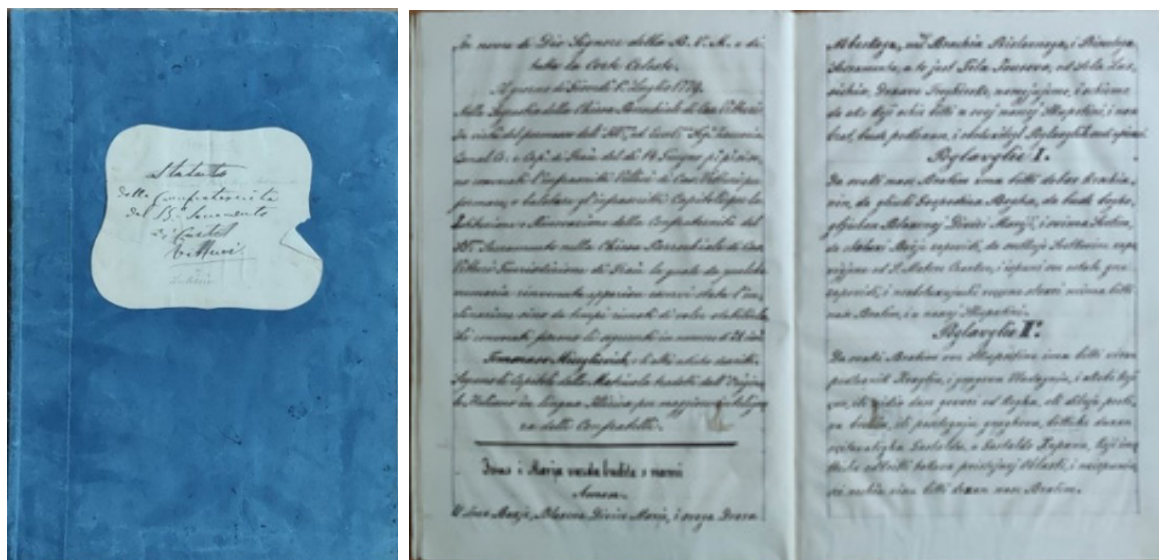
Tijekom druge austrijske vladavine obnovljene su ponovo bratovštine u Kaštel Lukšiću, a navodi ih biskup Marko Kalogjera u svojoj vizitaciji koja se datira 24. lipnja 1868. godine: Bratovština sv. Ante Padovanskoga, Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo te novoutemeljena Bratovština Presvetoga Sakramenta.²³ Također, obnovljena je i Bratovština Presvetoga Ružarija, koja 1887. godine, za upravljanja dominikanca o. Anđela Marija Miškova, progresivno raste sa 156 na 769 članova. Ustvari, zapisat će taj požrtvovni župni upravitelj: »Svi su se seljani zaljubili u sv. Ružarij i sad nema kuće u selu u kojoj se svake večeri ono ne moli i svak se htide slavnoj bratovštini pridružiti.«²⁴

²¹ Isto, 907. Mladenko Domazet, Josip Lasić, »Mikrohistorija - Kaštelanska naselja u vrtlogu promjena i suprotstavljanja francuskoj upravi.«, u: *Dalmacija za francuske uprave 1806.-1813.*, ur. Marko Trogrlić i Josip Vrandečić. Split, 2011: 395–409. Tadašnji se župnici don Alojzije Macanović i don Stipan Dragošević nisu sukobljavali s francuskom upravom, a u župi su boravili od 1807. do 1815. godine, dakle kada se najintenzivnije radilo na crkvi, koju je završio don Josip Škarica 1817. godine. Nakon toga se desetljećima opremao interijer novoizgrađene župne crkve.

²² Vizitacija biskupa Josipa Godeassija 2. i 3. VI. 1843. g., I/336 (NAS). Prijevod don Frane Bego, (SFB, KL, NAS). Imovina ukinutih bratovština 1843. g. podijeljena je carskom naredbom na tri dijela. Jedan je dio pripao Crkvi, drugi dio školama, a treći je dio podijeljen siromašnim obiteljima (V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti II*: 648.).

²³ Vizitacija biskupa Marka Kalogjere od 24. VI. 1868., S - 336/III. Antuna Kačića od 7. XI. 1726. godine, T br. 32 (NAS). Prijevod don Frane Bego, (SFB, KL, NAS). Za Bratovštinu Blažene Djevice Marije uznesene na nebo navodi se da ima prihod od 210 fiorina, mnoge zavjetne darove i druge dragocene predmete.

²⁴ I. Grgantov, »Crkvene bratovštine«: 116–119. Dominikanac o. Andeo Marijo Miškov upravljao je župom Kaštel Lukšića od rujna 1887. do siječnja 1888. godine, Frane Bego, *Svećenici Kaštela od XV. do XXI. Stoljeća*. Kaštela, 2003: 178; V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti II*: 903. U dokumentu iz 1891. godine spominje se Bratovština od Milosrđa, koja je po istome izvoru već ustanovljena u Kaštel Lukšiću. S obzirom na to da je to izoliran podatak bez pripadajućega konteksta, odgovor se treba tražiti u budućim istraživanjima. Spis 9. 12. 1891., br. 27778 (NAS).

Fotografija 3 i 3a: Naslovnica Statuta i prvoga poglavlja (Pravilnika, Matrikule) Bratovštine sv. Sakramenta u Kaštel Lukšiću iz 1855. g.

Ipak, Lukšićani su sve teže podnosili patronat obitelji Michieli-Vitturi nad župnom crkvom. Navedeni su se odnosi dugotrajno temeljili na povlasticama, stoga su bili egzistencijalni i nadasve kompleksni. Ponajprije, to su bili plemići i veleposjednici naspram težaka koji su obrađivali njihovu zemlju pod kolonatskim ugovorom. S druge, pak, strane, to su bili uklješteni odnosi jer su tijekom ranonovovjekovlja sudjelovali u protuosmanlijskim ratovima. No, braća Radoš i Šimun Micheli Vitturi nisu samo veleposjednici u 19. stoljeću, nego i trgovci groždem i vinom (koje su otkupljivali od lukšićkih težaka) te općinski sindaci. Istodobno, bili su autonomaši, no njih će Lukšićani politički poraziti na općinskim izborima 1865. godine.²⁵ Međutim, kulminacija tih odnosa počinje smrću kontese Anđele Michieli Vitturi 4. srpnja 1897. godine jer je glavna mjesna bratovština, Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo (Velika skula), odbila iskazati pogrebne počasti pokojnici (tj. nazočnost bratima pod svojim stijegom i brecanje zvonima) ako obitelj ne plati 200 kruna.²⁶ Ustvari,

²⁵ Marina Novak, »Plemićka obitelj Michieli Vitturi u Kaštel Lukšiću.« *Kaštelanski Zbornik* 6 (1999): 95–111. »Lukšićani su smatrali ovakvo postavljanje za župnika nezakonitim činom (...), pa su pokrenuli spor pred Kotarskim sudom i crkvenim vlastima protiv braće Vitturi.« Zapravo, Lukšić je ostao jedino kaštelansko naselje u kojemu je plemićka obitelj, tj. Micheli Vitturi, predlagala župnika (V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti II*: 687–694, 844–845; Neven Bučan, »Općina Kaštel Lukšić ponarodena 1865.«, u: *Dva stoljeća obrazovanja školstva i kulture u Lukšiću i Kaštelima / Miljenko i Dobriča*, ur. Neven Bučan. Kaštel Lukšić, 1985: 68). Prvi načelnik ponarodene općine bio je liječnik dr. Josip Omašić.

²⁶ V. Omašić, »Pobuna Lukšićana«: 82–89.

u Pravilniku Bratovštine (čl. 25) piše »da će Upraviteljstvo odmjeriti pristojbe srazmjerno imućstvu dotičnika«.²⁷ To je tada predstavljalo veliku novčanu svotu, ako se usporedi s tadašnjom mjesečnom plaćom mornara koja je iznosila oko 60 kruna (ovisno o brodu).²⁸ Glavari Velike skule polazili su od toga da Vitturijevi nisu bili nikada članovi bratovštine. Time su napetosti oko sprovođa između Vitturijevih i glavara Bratovštine postale nepremostive s obzirom na to da nitko nije popuštao. Mladić Jozo Biliškov Remetin skinuo je preko noći klepce sa svih zvona, izuzev maloga zvona. Naravno, vidljiva je ironija u tome postupku: najimućnijoj obitelji u mjestu (donedavnim gospodarima mjesta) zvonilo je malo zvono koje je inače zvonilo za siromahe i nečlanove bratovštine. Slijedom navedenih događaja počela je žandarska represija stanovništva Kaštel Lukšića: brojna uhićenja sa zatvorskim kaznama, zatvaranje lukšićke župne crkve četrdeset dana i ustoličenje don Mate Biočića za župnika Kaštel Lukšića 17. listopada 1897., ali gotovo bez nazočnosti Lukšićana u crkvi. Isto tako, Općina Kaštel Lukšić napisala je žalbu koju je potpisalo više od 150 kućnih starješina. Situacija je toliko eskalirala da se narod udaljio od Crkve, štoviše, prestali su se okupljati i u bratovštinama sve dok ih don Luka Grgić nije pozvao da se ponovno vrate u svoje bratovštine.²⁹ Župnik don Mate Biočić 8. listopada 1898. godine izvještava biskupa da bratimi Sv. Sakramenta već godinu ne sudjeluju u procesijama u kojima po starome običaju nose ombrelu, nebnicu (baldakin) i kadionik, i to na Veliki Petak, Božji dan, Sv. Antu, Veliku Gospu, Ime Marijino i Sv. Fabijana i Sebastijana. Također, navodi kako na Veliki Petak nisu izmjenice obavljali počasnu stražu u tunikama pred Isusovim grobom (kako je bilo uobičajeno). Stoga, župnik zaključuje da bratimi ne obavljaju svoje zadaće u Crkvi i da su »prouzrokovane mnoge smutnje i neredi u ovom puku«, odnosno da je »nesnosno stanje u Kaštel Lukšiću«.³⁰ Naposljetku, višestoljetni patronat Vitturijevih nad župnom crkvom u Kaštel Lukšiću završio je 1919. godine, kada je nekoliko dječaka iznijelo iz župne crkve »veliko klečalo sa podnožjem i

²⁷ Pravilnik Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo 1890. g., Bratovštine Kaštel Lukšić 51.4.2. (NAS).

²⁸ Mladen Domazet, *Stari Grad na Hvaru – Otočni grad na razmeđu 19. i 20. stoljeća*. Stari Grad, 2011: 55; V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti II*: 804.

²⁹ V. Omašić, »Pobuna Lukšićana«: 82–89.

³⁰ Uredovni spisi 4. X. 1898., br. 104 (NAS).

sjedalom« koji su pripadali obitelji Michieli Vitturi te ih zapalili pred njihovim kaštelom.³¹

U međuraću lukšićke bratovštine nastavljaju djelovati u župnoj zajednici. Štoviše, Bratovština sv. Ružarija još uvijek bilježi progresivni rast, stoga će za župnika don Frane Ivasovića dvadesetih godina 20. stoljeća imati 1039 bratima/sestrima.³² Istodobno, Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo zadržava status glavne bratovštine (čiji su članovi Upraviteljstva paralelno delegirani u mjesno Crkovinarstvo), a ona ujedno skrbi za uzdržavanje župne crkve (»(...) koju njihovi predji sa žuljevim ruku svojih sagrađiše«).³³ Skupština Bratovštine održavala se u nekadašnjoj bratskoj kući na Brcu u Kaštel Lukšiću i počinjala bi molitvom za preminule bratime. Članom Bratovštine mogao je postati svaki »muškarac starog plemena Lukšićkog, koji je rimokatoličkog ispovijedanja i izgledna je ponašanja a kućnim je starješinom«,³⁴ no na Izvanrednoj skupštini u lipnju 1934. odlučeno je da se u Bratovštinu može primiti došljaka »koji je dobar kršćanin, katolik i bezprikorna ponašanja, ako stanuje u Kaštel Lukšiću (30) propisanih godina«. ³⁵ Pravilnik Bratovštine predviđa da članom može postati i

³¹ Uredovni spisi 9. VI. 1919., br. 61 (ŽAKL). Župnik don Kažimir Fulgosi izvještava biskupa da su odrasli mirno gledali navedeni čin i da ih nitko nije u tome »zlodjelu« spriječio. Župnik je sa crkovinarima također uputio obitelji *Michieli Vitturi* svoje »kajanje« zbog toga »bogumrskog i sablažnjivog djela« koje je izvedeno u njihovoj odsutnosti i neznanju. Na temelju su tužbe Vitturijevih u novouspostavljeno Kraljevstvu SHS vlasti kaznile zatvorom Ivu Vuletina, Čirila Mlikotina, Mirka Bašića, Jozu Burića, Franu Čipina, Ivana Omašića pok. Ivana, Nikolu Šitina i Božu Tomaša, zbog paljenja klupe (V. Omašić, »Pobuna Lukšićana«: 82–89.).

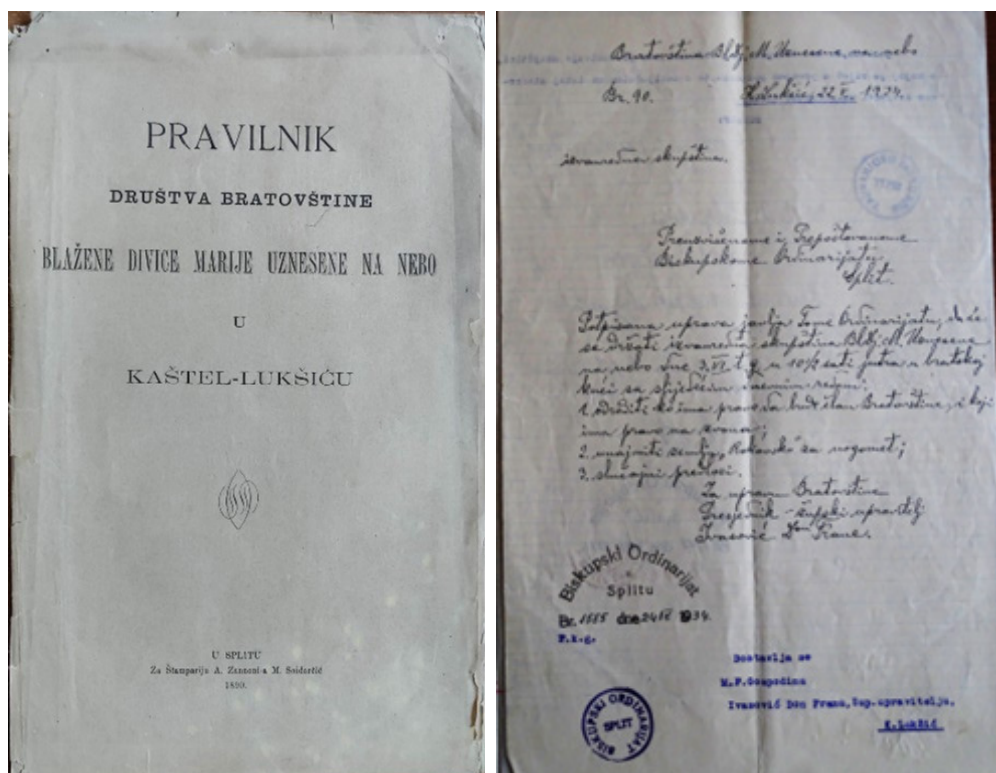
³² I. Grgantov, »Crkvene bratovštine«: 118.

³³ Uredovni spisi 13. IX. 1892., br. 54 (NAS).

³⁴ Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo svake treće godine bira na skupštini Upraviteljstvo koje se sastojalo od župana, potpredsjednika, blagajnika, dvojice odbornika i tajnika. Upraviteljstvu je bio pridružen župnik. Sve su funkcije bile volonterske, osim tajnika koji je primao novčanu naknadu. Članovi Upraviteljstva nisu smjeli biti u srodstvu do trećega koljena. Bratska kuća nalazila se na Brcu u Kaštel Lukšiću sa zapadne strane kaštela Vitturi, što je činilo nekadašnju privatnu kuću Mije Savina, koju je Bratovština dobila darovštinom u svoje vlasništvo. U njoj je 1946. godine otvorena općinska pučka škola, a istovremeno se njome koristila Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo za svoje sastanke (vjerojatno i ostale seoske bratovštine). Bratska je kuća srušena 1947. godine zbog širenja mjesnoga trga (Pravilnik Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo, Bratovštine Kaštel Lukšić, 51.4.2. NAS; V. Omašić, »Pobuna Lukšićana«: 89.).

³⁵ Prijepis Izvanredne skupštine Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo 3. VI. 1934., br. 1712 (NAS).

udovica preminuloga bratima, ali samo ako ostane udovica.³⁶ Član koji istupi iz Bratovštine i ponovo se želi učlaniti, mora platiti globe 500 dinara (dok je godišnja članarina iznosila 15 dinara).³⁷ Svaki je novi član morao prije ućlanjenja u Bratovštinu klečati pred Gospinom slikom te izmoliti Oče naš, Zdravo Kraljice i molitvu: »O moja gospodjo i pridraga majko, od danas vas ti se posvećujem i darivam, primi me za Tvoga sina, te me svedjerno brani i čuvaj da ništa ne učinim, što se protivi božanskom nauku Tvoga sina Isusa.«³⁸

Fotografija 4 i 4a: Pravilnik Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo u Kaštel Lukšiću (tiskan u zasebnoj knjižici 1890. godine radi lakše distribucije među bratimima) i Obavijest Biskupskome ordinarijatu da će Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo održati izvanrednu skupštinu 3. lipnja 1934. g.

³⁶ *Pravilnik Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo, Bratovštine Kaštel Lukšić, 51.4.2. (NAS).* Pojašnjeno je na Izvanrednoj skupštini 25. IV. 1931. g., br. 1743 (NAS): »žena pok. bratima ima samo za sebe, ako uđe u bratovštinu, a ostali članovi nemaju nikakva prava, osim ako nema muškarca u kući.«

³⁷ Prijepis zapisnika Bratovštine *Blažene Djevice Marije uznesene na nebo, Uredovni spisi 25. IV. 1931., br. 1743 (NAS).*

³⁸ *Pravilnik Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo, NAS, Bratovštine Kaštel Lukšić, 51.4.2. (NAS).*

Bratovština je posebno razradila problematiku zvonjenja zvona (preminulim župljanima) i to tako da prioritet imaju preminuli bratimi kao i njihove žene, kojima zvone sva četiri zvona. Ostali su bratimi bili dužni nazočiti njihovome sprovodu.³⁹

Na redovitim i izvanrednim skupštinama Bratovštine osiguravalo se pojedinačno iskazivanje mišljenja i stavova bratima. Svaki je bratim mogao predložiti svoj prijedlog i zahtijevati da se glasa za prijedlog. Župan nije mogao prekinuti rasprave bez pristanka većine nazočnih bratima, što je ponajbolje oslikavalo pluralizam u Bratovštini. To su bile temeljne intencije Pravilnika, tj. uzajamno poštovanje te izbjegavanje neurednoga ponašanja, remećenja unutrašnjega reda bratovštine i sramoćenja vlastitoga imena. Međutim, evidentne su vrlo žustre rasprave na skupštinama među bratimima, primjerice kada su Bratovštinu tražili najam zemlje »Rokovsko« za igranje nogometa, u zapisniku se piše o starijim bratimima koji su bili protiv toga dok su mlađi bili u manjini, zalažući se za najam. Prilikom glasovanja prevladali su stariji bratimi, a tijekom cijele rasprave, bilježi zapisnik, »(...) nastade velika buka i galama, tako da nije mogao uspostaviti mir za duže vremena (...) ali, bez ikakvog incidenta.«⁴⁰ Isto tako, evidentna su mimoilaženja župnika i Bratovštine o opravdanosti rashoda Bratovštine, korištenju crkvenoga gaja, župnikovim troškovima i pritužbi na pojedine članove Upraviteljstva Bratovštine, za koje se smatralo da su komunisti. Štoviše, župnik don Petar Grgantov navodi da pojedinci u crkvi vrijeđaju Boga.⁴¹ Istodobno, kao glavna bratovština u mjestu 1931. godine odlučuje da se u župnu

³⁹ Uredovni spisi Izvanredne skupštine Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo 3. VI. 1934., br. 1712. (NAS): »Svakome članu obitelji bratima, koji je navršio 16 godina života ima se zvoniti u tri manja zvona, svakome članu obitelji bratima, koji je navršio 7 godina života pa do navršene 16 godine ima se zvoniti u dva manja zvona, svakome članu obitelji bratima, koji nije navršio 7 godina života, ima se zvoniti jedno najmanje zvono, svaki član obitelji bratima, koji ima pravo da bude bratim, ako ne živi u zajednici sa obitelji člana bratima, nema pravo na zvona, ni udata kći, ni svaki drugi došljak, i ako živi u zajednici sa obitelji bratima. Nema pravo na zvona ni onaj član obitelji bratima, i ako živi u zajednici sa njegovom obitelji, ali koji se doselio u njegovu obitelj, tako da se smatraju i po naravnome zakonu kao dvije obitelji, koje su razdijeljene bilo privatno, bilo sudbeno. Svaki sin oca, koji je bratim, ako nije odijeljen od njega, i ako ne živi s njime u zajednici, jedino on ima pravo na dva manja zvona, ali nema prava njegova obitelj.« Oni koji nisu pripadali Bratovštini plaćali su za veliko zvono 400 din., staro srednje 250 din., za podsrednje 200 din. i za najmanje 150 dinara.

⁴⁰ Prijepis Izvanredne skupštine Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo, 15. VII. 1928., br. 2724 i 3. VI. 1934., br. 1712 (NAS).

⁴¹ Uredovni spisi 4. III. 1938., br. 28 (NAS).

crkvu uvede električna rasvjeta.⁴² Također, pazilo se na vjerski život bratima. Na skupštini Bratovštine 15. srpnja 1928. godine raspravljalo se o pričesti bratima na Veliku Gospu, s obzirom na to da ih se veći broj nije pričestio te godine.⁴³

Zadnja obnovljena bratovština bila je Bratovština sv. Ivana na Birnju, koja je ponovo ustanovljena 1935. godine, a o kojoj će se više pisati u daljnjemu tekstu.⁴⁴ Bratovština Sv. Sakramenta obavljala je uredno svoje dužnosti u župnoj crkvi, također posjedujući nekretnine u mjestu.⁴⁵ Do danas su se održale tek dvije bratovštine: sv. Ivana na Birnju i sv. Ante Padovanskoga, koje su ujedno zastupljene u župnim svetkovinama i blagdanima tijekom liturgijske godine.⁴⁶

Fotografija 5: Sprovod bratima pedesetih godina 20. stoljeća u Kaštel Lukšiću: još uvijek se ispraćalo pokojnike u bratimskim tunikama. (preuzeto iz *Pet stoljeća župe Kaštel Lukšić 1482.-1982.*, Kaštel Lukšić: Župski ured, 1982., str. 126).

⁴² Uredovni spisi 21. V. 1931., br. 1743 (NAS).

⁴³ Prijepis Izvanredne skupštine Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo, 15. VII. 1928., br. 2724 (NAS). Među nekretninama glavne seoske bratovštine navodi se bratska kuća, zemlje »Rokovsko« i »Boruče«. Bratovština je također odlučivala o sječi drva u crkvenome gaju. Uredovni spisi 8. I. 1936., br. 8 (NAS).

⁴⁴ I. Grgantov, »Crkvene bratovštine«: 118.

⁴⁵ Uredovni spisi 22. VII. 1938., br. 131 (NAS).

⁴⁶ A. Burić, »Bratovština sv. Ante Padovanskog«: 109.

BRATOVŠTINA SV. IVANA KRSTITELJA NA BIRNJU

Prvi spomen Bratovštine sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Lukšiću nalazi se u vizitaciji trogirskoga biskupa Jordana Paxa koja se datira 2. svibnja 1641. U tome se povijesnom izvoru eksplicitno piše o bratovštini laika (*Sodalitas laicorum*) koja je utemeljena uz crkvu sv. Ivana na Birnju. Također, razabire se širi kontekst njezinoga tadašnjeg djelovanja. Naime, vizitator navodi da bratimi brinu o crkvi sv. Ivana u kojoj se na svečeve svetkovine služi sv. misa, s napomenom da tada dođe veliko mnoštvo naroda iz grada, trogirske biskupije i okolnih mjesta. Iz vizitacije se ujedno može zaključiti da crkva sv. Ivana (i dalje) postoji kao beneficij, stoga je u biskupovoj pratnji bio i upravitelj beneficija don Mate Margitić. Prilikom biskupove vizitacije crkve sv. Ivana služila se ponajprije sv. misa dok u izvješću piše da je biskup naložio da se proširi oltarni kamen i nabave drveni križ i svijećnjaci (sa zabilješkom kako se na Biranj običavaju popeti svećenici i služiti sv. misu, i to unatoč blizini granice s Osmanlijama). Na kraju, slijedio je biskupov blagoslov polja, kada je nakon Velikih litanija molio Božju pomoć da se uzdrže plodovi vinograda, maslina i ostalih stabala, odnosno da bi postali zreli. Znakovita je zabilješka u navedenoj vizitaciji da je biskup bio zatečen pogledom s Birnja (633 m) i da je požalio što nije ranije došao vizitirati crkvu, nego je subdelegirao druge da obave vizitaciju.⁴⁷ Međutim, taj biskupov posjet sv. Ivanu (i to s oružanom pratnjom) dogodio se uoči izbijanja Kandijskoga rata, a čiji je kasniji ratni ishod definitivno otklonio neposrednu osmanlijsku opasnost Kaštelima. To je bila prekretnica jer započinje život u mirnodopskim uvjetima u kaštelanskim naseljima od druge polovine 17. stoljeća.⁴⁸

⁴⁷ Vizitacija Jordana Paxa 2. V. 1641. g., T. br. 10 (NAS). Prijevod don Frane Bego, (SFB, KL, NAS). Crkvu sv. Ivana na Birnju sagradili su ostroški didići krajem 12. ili početkom 13. stoljeća. »Sagradivši je vlastitim financijskim sredstvima i donirajući joj dvanaest zemalja s jedne i druge strane Kozjaka, stvorili su time posjed beneficija od čijih se prihoda dugoročno uzdržavao pleban sv. Ivana na Birnju. Shodno tome, utemeljitelji preuzimaju skrbništvo nad crkvom i njezinim održavanjem, kao i povlasticu biranja klerika/upravitelja beneficija. (...) Naravno, zajednička skrb za crkvu sv. Ivana Krstitelja na Birnju jačala je njihovo kolektivno pamćenje i svijest o povezanosti jupatronske za koje se uvriježio skupni naziv didići« (M. Domazet, »Dimenzije dugoga trajanja« 1–19). Povijesni izvori upravitelja Beneficija sv. Ivana nazivaju pleban, nadarbenik ili rektor.

⁴⁸ Isto; V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I*: 270–278. Završetkom Ciparskoga rata utvrđena je granica za ovo područje prema Osmanlijama, i to od Trećanice prema grebenu Kozjaka, a potom se nastavlja uglavnom sljemenom brda do Crljenih stijena gdje se spuštala na istočnu granicu Kaštel Sućurca. Crkva sv. Ivana ostala je u mletačkome teritoriju, ali uz neposrednu granicu s Osmanlijama. (M. Domazet, »Dimenzije dugoga trajanja«: 6–7).

Dakle, utemeljenje Bratovštine sv. Ivana u 17. stoljeću zbilo se dok je još postojao beneficij s pravom juspatrona, kada su potomci utemeljitelja (didići) birali plebana beneficija i okupljali se za svetkovinu Glavosjeka na Birnju. Pleban je na taj dan po starome običaju bio obvezan pozvati sve pristigle didiće nakon misnoga slavlja na zajednički ručak (*didychina*) na Birnju. Historiografija ne raspolaže s popisom bratima osim podatka da ih je 33 bilo učlanjeno u Bratovštinu sv. Ivana u 18. stoljeću, a s druge pak strane vidi se da je znatno veći broj birača (njih 117) u Kaštel Lukšiću koji su kao potomci utemeljitelja beneficija imali pravo sudjelovati u izboru plebana.⁴⁹

Fotografija 6: Crkva sv. Ivana Krstitelja na Birnju.

Valja naglasiti kako Vitturijevi nisu imali nikakvoga upliva u poslove crkve sv. Ivana na Birnju (za razliku od župne crkve u naselju gdje su zadržali pravo patronata). Tim više, okupljanje Lukšićana oko crkve sv. Ivana (pored vjerskoga motiva) nesumnjivo ima svoje korijene u slobodarskome duhu i očuvanju starih tradicija i posjeda poznatih pod imenom Biranjščina. Uostalom, stanovnici su zagorskih sela ometali vlasništvo nad tim posjedima beneficija (sa sjeverne

⁴⁹ Vizitacija Didaka Manole 28. VII. 1760., T. br. 47 (NAS). Prijevod don Frane Bego, (SFB, KL, NAS); V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I*: 285–286.

strane Kozjaka u Donjoj Vučevici) zbog čega su zabilježeni dugotrajni sukobi koji se protežu u mletačkome i austrijskome razdoblje te u međuraću.⁵⁰

Iz vizitacija je također vidljivo da Bratovština sv. Ivana nije imala pisani pravilnik (matrikulu). Nadalje, bilježi se da su se bratimi u staroj župnoj crkvi okupljali oko oltara Gospe od Milosrđa. Navode se podatci da je Bratovština 1760. godine brojila 33 člana, koji su evidentirali iznos sakupljene milostinje, a također su prikupljali i po jednu mjeru masta i dijelili na Veliki petak svakome bratimu 8-9 boca vina.⁵¹ Bratovština sv. Ivana, analogno ostalim bratovštinama, pomagala je bolesnima, brinula se o ukopu preminuloga bratima kao i plaćanju misa zadušnica za njihove duše. Bratovština također kupuje vosak za oblikovanje voštanica u crkvi. Prema vizitaciji biskupa Didaka Manole koja se datira 1760. g. bratimi brinu o svim potrepštinama za crkvu sv. Ivana, a upravitelj beneficija brine za služenje sv. misa i čašćenje ručkom pristiglih svećenika na dan Glavosjeka sv. Ivana Krstitelja.⁵²

UKIDANJE BRATOVŠTINE SV. IVANA 1811. GODINE

Tijekom francuske uprave u Dalmaciji (1806. – 1813.) ukinuta je većina bratovština u Dalmaciji, a njihova imovina konfiscirana. Zbog novonastalih okolnosti, navedenu je sudbinu imala i Bratovština sv. Ivana, koja je raspuštena i ukinuta 1811. godine. Zapravo, 2. studenoga 1811. održao se sastanak u župnoj crkvi u Kaštel Lukšiću između povjerenika za državna dobra Pierrea Dupeyrouxa i predsjednika Bratovštine Mihaela Mićeljevića. Utvrđeno je stanje blagajne Bratovštine: prihodi su evidentirani u iznosu od 94 lire i 14 solda, a

⁵⁰ Vizitacija Paxa Jordana 2. V. 1641., T. br. 47 (NAS). Prijevod don Frane Bego, (SFB, KL, NAS); M. Domazet, »Dimenzije dugoga trajanja«: 10. Nacrt za novu župnu crkvu u Kaštel Lukšiću naručen je u Veneciji, a 1775. godine sklopljen je ugovor s građevinskim majstorom Gašparom Krševanom iz Šibenika. Godine 1776. obitelj Vitturi poklonila je zemljište za gradnju nove župne crkve, a time stekla pravo patronata (F. Bego, »O sakralnim lokalitetima«: 26–41). Obitelj Rosani bila je među potomcima utemeljitelja koji su navedeni 1680. godine. Oni su imali pravo birati nadarbenika beneficija sv. Ivana. Vjeko Omašić smatra da kaštelanski Rosani (Rušinić) svoje porijeklo imaju u ostroškim didićima navodeći da su Rosani bili među glavarima koji su 1696. godine protestirali jer im je bilo »uskraćeno pravo izbora nadarbenika« beneficija sv. Ivana (V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti I*: 209.).

⁵¹ Vizitacija Didaka Manole 27. i 28. VII. 1760., T. br. 47 (NAS). Prijevod don Frane Bego, (SFB, KL, NAS).

⁵² Ibidem. Svaki bi svećenik za služenu misu na Birnju dobio u novcu 5 libara kao i ručak na brdu. Didak Manola navodi da je upravitelja beneficija ručak koštao 180 libara, kojim je častio okupljene didiće i goste na Birnju.

rashodi u iznosu od 119 lira i 15 solda. Tada je popisao inventar Bratovštine sv. Ivana Krstitelja, a župnik don Jeronim Marislavić obvezao se čuvati sve navedene predmete u inventaru. Među imovinom Bratovštine ističe se drveni oltar u crkvi, na kojemu se nalazila slika sv. Ivana Krstitelja kojoj su pripadale dvije srebrne pozlaćene krune, jedna na glavi sv. Ivana, a druga na glavi sv. Jerolima.⁵³ Dakle, to je bio nekadašnji oltar u crkvi na Birnju koji spominje još biskup Didak Manola 1760. godine. Taj drveni oltar zatekao je i biskup Josip Godeassi 1848., a prethodio je današnjem mramornom oltaru podignutom 1912. godine.⁵⁴ S druge, pak, strane, vjerojatno je Bratovština sv. Ivana prilikom gradnje sadašnje (nove) župne crkve Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću inicirala podizanje oltara sv. Ivanu Krstitelju (u tome su pogledu bratovštine bile ključne). Međutim, gradnja se nove župne crkve oteгла od 1776. do 1817. godine, s tim da je Bratovština sv. Ivana ukinuta 1811. godine, a da je dinamika opremanja interijera trajala do 1861. (kada je crkva i posvećena). No, takve okolnosti nisu omele podizanje današnjega oltara sv. Ivanu Krstitelju u novoj župnoj crkvi, u prvoj polovini 19. stoljeća. To je nedvojbeno uključivalo tadašnje mogućnosti i ambicije stanovništva Kaštel Lukšića, ali i odnos prema vlastitoj prošlosti s obzirom na to da su njegovali hagiografsko nasljeđe u lokalnim okvirima. Štovanje sv. Ivana Krstitelja imalo je dugu tradiciju u Kaštel Lukšiću. Pjevalo se iz godine

⁵³ Prijevod spisa datiranoga 2. XI. 1811. (korištena fotokopija dokumenta, spisi Bratovštine sv. Ivana na Birnju). Don Jerolim Marislavić navodi se u matičnim knjigama župe kao župni vikar 1811. godine (F. Bego, *Svećenici Kaštela*: 177.). Prihodi od zemalja Beneficija sv. Ivana na Birnju 1808. iznosili su 3070 venecijanskih lira (M. Domazet, J. Lasić, »Mikrohistorija – Kaštelanska naselja«: 397.).

⁵⁴ Vizitacija biskupa Josipa Godeassi 2. i 3. VI. 1843. T. br. 336 (NAS). Prijevod don Frane Bego, (SFB, KL, NAS); M. Domazet, »Dimenzije dugoga trajanja«: 1–19. Ranijim dekretima i odlukama o ukidanju bratovština i načinu provedbe navedenih odluka, primjerice potkralja Eugena iz 20. 8. 1808. ili Dandola iz 16. 12. 1808., pošteđene su jedino bratovština Presvetoga Sakramenta i Duša u čistilištu, a kojih početkom 19. stoljeća nije bilo u Kaštel Lukšiću s takvim titularom. Također, poznat je inventar oltara. U zapisniku se navodi jedan srebrni viseći svijećnjak, tri oltarne tabele, osam mjedenih svijećnjaka, jedan stolnjak, jedan oltarni mjedeni križ s raspelom od istoga materijala, dva svilena jastuka i dr. Utvrđenim stanjem u samome zapisniku, imovina je bratovština time predana državnoj blagajni. Naime, »čin ukidanja odvijao se tako da su dva predstavnika vlasti zajedno s predsjednikom bratovštine odlazila u crkvu u kojoj je bratovština imala sjedište i ondje sastavljala zapisnik. Najprije su pregledavane knjige prihoda i rashoda i utvrđivano je stanje blagajne, a zatim je popisivan cjelokupni inventar bratovštine...« Duplanić, Arsen, »Splitske bratovštine uoči ukidanja 1811. godine«, u: *Dalmacija za francuske uprave 1806.-1813.*, ur. Marko Trogrić i Josip Vrandečić. Split, 2011: 89–91.

u godinu na Birnju iz lecijuna: »A sada puče bogoljubni veseli se veseljem duhovnim, blagdanu sv. Ivana velikog sveca i zaštitnika tvoga.«⁵⁵

Fotografije 7 i 7a: Pročelje nove župne crkve
Uznesenja Blažene Djevice Marije na nebo i oltar sv. Ivana Krstitelja.

Budući da su za francuske uprave u Dalmaciji ukinuti beneficij i Bratovština, skrb za crkvu sv. Ivana na Birnju u drugoj austrijskoj vladavini (1813. – 1918.) preuzima mjesno Crkvinarstvo i Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo, kao glavna bratovština (koja je izdavala novčane priznanice, primjere za vatromet, prijevoz župnika na konju, radove na crkvi sv. Ivana i dr.), a u suradnji sa župnicima.⁵⁶ Zapravo, najviše su tada doprinijeli Crkvinarstvo i župnik don Ivan Matijaca koji su 1887. godine nabavili svečev kip i 1888. godine dogradili crkvu sv. Ivana uz zadržavanje ranijih romaničkih i kasnogotičkih dijelova (koji najizravnije svjedoče o starodrevnosti toga svetišta). Međutim, treba istaknuti da je taj pozamašni graditeljski pothvat proširenja crkve na Kozjaku u 19. stoljeću realiziran koristeći se starim, odnosno »trudnim« putom

⁵⁵ V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti II*: 907. Godine 1885. Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo (kao Velika skula) ima upisanih 160 članova (tj. glavara obitelji, što je bilo svojstveno samo za tu bratovštinu s obzirom na to da se njezinim članom postaje prema tome statusu), Bratovština sv. Ante sa 74 člana (bratima) te novouspostavljena Bratovština Presvetoga Sakramenta s 45 članova (2. 4. 1885./br. 9, Uredovni spisi 1885. ŽAKL). Ne spominje se Bratovština Presvetoga Ružarija za koju se zna, iz prethodnoga dijela članka, da je po članstvu bila najbrojnija lukšićka bratovština.

⁵⁶ Namirnica 21. IX. 1913., 30. VIII. 1913., Račun za oltar sv. Ivana na Birnju 8. IX. 1913., Uredovni spisi 1913. (ŽAKL).

uz Počivale, Katinicu, Bašića tor, Milinovu Dubravu na Grebinu, a potom uz Krunu do crkve sv. Ivana.⁵⁷

OBNOVA BRATOVŠTINE SV. IVANA 1935. GODINE

S vremenom je potreba stalne skrbi o crkvi sv. Ivana na Kozjaku rezultirala inicijativom za obnovu Bratovštine sv. Ivana na Birnju. Biskupski ordinarijat odobrio je Pravila za Bratovštinu sv. Ivana 1935. godine,⁵⁸ a na pročelje crkve sv. Ivana postavljen je natpis: »DAN USTANOVE BRATOVŠTINA SV. IVANA KRST. 27. I. 1935. OVAJ SPOMEN POSTAVI«. Ustroj Bratovštine određen je Pravilnikom, a na temelju korespondencije između Bratovštine i Ordinarijata, može se uočiti da se u Pravilniku određuju prava i obveze bratima, vršenje vjerskih dužnosti, upravljanje bratimskim prihodima, sazivanje godišnje skupštine, izbor uprave, primanje bratima u Bratovštinu itd. Time je 27. siječnja održana konstituirajuća skupština Bratovštine na kojoj je izabrana uprava: za predsjednika župni upravitelj don Frane Ivasović, za potpredsjednika Ivan Mateljan pok. Antuna, za tajnika Bože Mateljan Ivanov i za blagajnika Ivan Mratinović pok. Antona.⁵⁹

⁵⁷ M. Domazet, »Dimenzije dugoga trajanja«: 1–19. U Crkovinarstvo župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kaštel Lukšiću biralo se tri do pet članova (uz župnika koji je bio predsjednik Crkovinarstva). U trogodišnjem mandatu od 1885. do 1887. godine bili su: župnik don Ivan Matijaca, Andrija Biliškov Lovrin, Arnir Klaić pok. Bože, Božo Tomaš pok. Ivana i Marin Alberti pok. Ante (31. I. 1885./br.1, Uredovni spisi 1885. (ŽAKL). Novi članovi Crkovinarstva, predloženi u rujnu 1888. Godine, bili su: Anton Butir pok. Ivana, Franjo Šitin Barin, Božo Tomaš pok. Ivana, Grgo Milin pok. Ivana i Dujam Savin pok. Jakova. Župnik za njih navodi da uživaju sasvim dobar glas u mjestu zbog njihovoga dobroga i izglednoga ponašanja, a ujedno su dobrostojeće obitelji u župi, odnosno da ne trpe »ničigov upliv« (10. 9. 1888./br. 72, Uredovni spisi 1888. (ŽAKL). Zakletva crkovinara iz 1952. godine glasila je: »Mi potpisani i ponovo imenovani crkovinari župske crkve Gospe od Uznesenja u Kaštel Lukšiću polažemo zakletvu u ruke upravitelja župe don Petra Katunarića, ovlaštenog od Biskupskog Ordinarijata u Splitu Br. 298/52 od 30. I. 1952. Zaklinjemo se Bogom Svemogućim, da ćemo iz svih svojih sila ne samo sudjelovati u upravi crkovnog imanja i potrebstinama bogoslužja, nego i nastojati oko što veće slave Božje povjerenu nam službu u smislu Kanona 1522-1528 Crkvenog Zakonika, marljivo, vjerno i čistom upravljenom k Bogu, a na dobrobit naše župske crkve. Tako nam Bog pomogao i ovo sv. Evanđelje koje rukom dotičemo« (Zakletva crkovinara župske crkve u K. Lukšiću, 4. III. 1952., Uredovni spisi 1952. (ŽAKL). Crkovinari su imali jedan ključ blagajne (drugi je ključ imao župnik), zatim ključ od župne crkve i dva ključa za crkovnu konobu (9. V. 1887./br. 1545, Uredovni spisi 1887. (ŽAKL).

⁵⁸ 20. I. 1935, kutija br. 27, Uredovni spisi 1935. (ŽAKL).

⁵⁹ 30. I. 1935., br. 306/35, Uredovni spisi 1935. (ŽAKL). Don Frane Ivasović (1885. – 1963.) rodom iz Kaštel Staroga, počasni trogirski kanonik, autor povijesne knjige *Kaštel Stari*, bio je

U nadolazećem Drugome svjetskom ratu crkva sv. Ivana na Birnju znatno je stradala 1942. godine. Srušio se krov zbog posljedica talijanskoga granatiranja, a djelomično su oštećeni i zidovi.⁶⁰ Stoga, u ratnim je godinama kip sv. Ivana Krstitelja prenesen u selo i postavljen na svečev oltar u župnoj crkvi, a svetkovine sv. Ivana slavile su se u selu.⁶¹ Bratovština već u lipnju 1946. započinje prikupljanje novaca za obnovu crkve sv. Ivana na Birnju. U *Knjizi doprinositelja* evidentirano je 236 uplata u Kaštel Lukšiću (u iznosu od 33 553 dinara) te 24 uplate iseljenika iz SAD-a koji su pridonijeli s 367 američkih dolara.⁶² U međuvremenu, započelo se s kupovinom i prijevozom materijala. Župljani su i nekoliko puta dnevno na tovarnim životinjama prevozili materijal do Birnja.⁶³

Naposlijetku, Kotarski narodni odbor Split izdao je 14. srpnja 1946. građevinsku dozvolu, a iz datih smjernica može se razabrati razina oštećenja crkve sv. Ivana. No, u građevinskoj dozvoli također piše da će se na crkvi na vidnome mjestu, nakon obnove, postaviti spomen-ploča sljedećega sadržaja: »Borcima palim za slobodu Jugoslavije u borbi sa okupatorom 1941.-1945., ovu spomen ploču postavi narod Kaštel Lukšića«. Međutim, spomen-ploča takvoga sadržaja nije postavljena iako je bila isklesana. Ako se malo pažljivije analiziraju

župnik Kaštel Lukšića od siječnja 1926. do prosinca 1936. godine (F. Bego, *Svećenici Kaštela*: 180; Marin Matijaca, »Lukšićani u službi oltara.«, u: *Pet stoljeća župe 1482.-1982.*, ur. Neven Bučan, Kaštel Lukšić, 1983: 143–147.). Biskupski se ordinarijat žalio na sastavljena pravila s obzirom na to da nije bio naveden duhovnik Bratovštine i da se u Bratovštinu mogao učlaniti svaki rimokatolik s navršenih 14 godina, ali Ordinarijat upozorava kako nije »određeno kakovo mora biti njegovo vjersko i moralno ponašanje i praktični kršćanski život«. Uz to, Ordinarijat upozorava da Pravilnik ne propisuje što s onima koji svoje dužnosti ne obavljaju, zatim da se člankom 16 propisuje da se svaki bratim mora pričestiti na »Glavosijek sv. Ivana«, ali ne navodi što ako za Uskrs ne pristupi na Pričest, ili »ne pohađa redovito Sv. Misu u sve-tačne dane«. Nadalje, Ordinarijat upozorava »kada umre bratim, ima ga pravo naslijediti svaki muškarac«, međutim ne navodi se što se treba poduzeti ako je on poznat kao razvratnik, komunist itd. Nadalje, sporno je bilo tko prima članove u Bratovštinu. Ključno je bilo da se bratimi drže u izvršavanju svojega Pravilnika (Spis Sreskog načelstva 2. II. 1935., Spis Biskupskog Ordinarijata 4. II. 1935., br. 356/35, Uredovni spisi 1935. (ŽAKL). Matrikula Bratovštine sv. Ivana nije pronađena ni u Župnome arhivu, a ni u Nadbiskupskome arhivu u Splitu, iako je razvidno da ju je odobrila crkvena vlast, odnosno da im je poslana na uvid.

⁶⁰ Cvito Fisković, *Dalmatinski spomenici i okupator*. Split: Konzervatorski zavod u Splitu, 1946: 9.

⁶¹ Kazivači Josip (Joško) Burić (rođ. 1950.) i Vlado Mratinović (rođ. 1941.), a razgovor se odvio u lipnju 2023. u Kaštel Lukšiću.

⁶² Knjiga iskaza doprinositelja (dohodaka) za gradnju Crkve Sv. Ivana Krstitelja na istoričkom (brdu Birnju) u Kaštel Lukšiću od lipnja 1946. pa napried, (dalje: Knjiga iskaza doprinositelja (dohodaka). Arhiv Bratovštine sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Lukšiću (dalje: ABSI-KL).

⁶³ Kazivač Vlado Mratinović (rođ. 1941.), razgovor se odvio u lipnju 2023. u Kaštel Lukšiću.

dinamika i poteškoće na koje su nailazili prilikom obnove crkve, razumljivo je zašto se crkva sv. Ivana obnovila tek 1951. godine. Naravno, iz natpisa se jasno razabire da je obnovljena na čast i slavu Boga i sv. Ivana, a ne prema nalogu Kotarskoga narodnog odbora Split.⁶⁴ Uostalom, crkva sv. Ivana nije ni obnovljena državnim novcem, a ni ne navodi se u zbirnome izvještaju zaštite i popravka spomenika u Dalmaciji 1950. – 1951. g.⁶⁵ Dakle, trebaju se naglasiti i tadašnje društveno-političke okolnosti: Katoličku se Crkvu nakon Drugoga svjetskog rata progonilo u širokim razmjerima, a nadbiskup Stepinac nalazio se u zatvoru u Lepoglavi nakon montiranoga suđenja.⁶⁶ Kao refleksija navedenih zbivanja na lokalnoj razini, 21. siječnja 1946. održane su demonstracije u Kaštel Lukšiću usmjerene protiv Crkve i svećenstva. Tada se na Brcu, mjesnome trgu, oko 18 sati okupilo pedesetak osoba koji su potom obišli selo, održali protestne govore u dvorani Jedinostvene fronte i naposljetku se ponovo vratili na Brce da bi pred župnom kućom vikali »Nećemo kućama, hoćemo popa pred narodni sud« ili »U more s njim«. Potom su provalili u župnu kuću i krenuli prema don Petru Katunariću, koji se uhvatio za rukohvat stuba, koji su ujedno razbili, ali na kraju su ipak odustali od toga da ga izvuku iz kuće. Sutradan se župnika pozvalo pred Odbor i otvoreno mu se prijetilo da ne smije s oltara čitati biskupovo pismo. Istodobno, jedan je prosvjednik ponovo ušao u župnu kuću i u sobi župnikove sestre razbio ogledalo. Don Petar Katunarić piše biskupu kako su se ostali župljani stidjeli takvih događanja u njihovoj župi s napomenom da su tada na crkvenim zidovima osvanuli natpisi: »Doli papa«, »Doli don Petar«, »Doli fašistička crkva«, »Nećemo narodne izdajice«, »Hoćemo narodnog popa« i »Hoćemo narodni ustav«.⁶⁷ Paralelno s tim, na inicijativu Bratovštine sv. Ivana i mjesnoga

⁶⁴ Građevnu je dozvolu izdao Kotarski narodni odbor Split 14. 7. 1946. g., br. 9713/1371/46, Uredovni spisi (NAS).

⁶⁵ Cvito Fisković, *Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950.-1951. godine*, Beograd 1952., str. 143–166.

⁶⁶ Robin Harris, *Stepinac njegov život i vrijeme*, Zagreb 2017., str. 231–312.

⁶⁷ Dopis don Petra Katunarića 21. 1. 1946./br. 621, Uredovni spisi (NAS). Demonstrantima su obećali bon za robu. Također, župnika su pojedini mještani prethodno upozorili da taj dan otiđe iz župne kuće, no on to nije poslušao već se tijekom demonstracija nalazio u župnoj kući sa svojom majkom i nekom ženom iz susjedstva. Ujedno don Petar navodi kako im se obratio na skalama: »(...) što hoćete! Ako sam krivac možete me ovdje u kući ubiti, ali ne izlazim vani. Oni su stali bjesniti i vikati kao divlji na biskupa, na župnika i poslanicu. Bilo ih je u početku sedam do osam. Vidili su da župnik neće da izlazi pa su počeli gurati, ali župnik nije dao već se uhvatio za priručje stepenica. Međutim, oni su tako potizali da se razbilo priručje. Nakon duže borbe dovukli su ga do prvih vrata, i tu je bila najočajnja borba (...)«. Don Petar Katunarić

Crkovinarstva, formiran je Odbor za popravak crkve sv. Ivana.⁶⁸ Sačuvane fotografije svetkovina sv. Ivana (pogotovo one iz 1951.), kao i evidencija donacija za obnovu crkve na Birnju (iz 1946.), ponajbolje svjedoče o masovnome sudjelovanju Lukšićana u vjerskim događajima i njihovoj zauzetosti za crkvu sv. Ivana.⁶⁹ Pored toga, vlasti su prekršajno kažnjavali bratime koji su prikupljali novčane donacije za obnovu crkve sv. Ivana na Birnju.⁷⁰

Unatoč svim nedaćama u poraću, Bratovština sv. Ivana nastavila je redovito djelovati, štoviše, bila je prisutna i angažirana u svim aktivnostima vezanim za održavanje crkve na Birnju. Dakle, crkva je konačno obnovljena 1951. godine uz svečanu proslavu svetkovine sv. Ivana Krstitelja na Birnju. Tada su crkvu sv. Ivana često udarali gromovi zbog čega bi stradavala: samo je pedesetih godina zabilježeno pet udara gromova (1951., 1954., 1956., 1957. i 1959.) koji su znatno oštetili crkvu. Crkvu su zbog toga osigurali u osiguravajućem zavodu, no premija se stalno povećavala zbog učestalih oštećenja na crkvi. Bratovština je taj problem riješila 1981. godine prokopavanjem kanala oko crkve u koji je postavljena traka za gromobran.⁷¹ Istodobno, u novim se političko-društvenim okolnostima Bratovština sv. Ivana nije osipala, štoviše, pokazuje tendenciju rasta: 1961. godine imala je 48 bratima, a 1979. njih 69.⁷²

bio je župnik Kaštel Lukšića od 25. ožujka 1942. do 1. rujna 1968. (M. Matijaca, »Lukšićani u službi oltara«:143–147.)

⁶⁸ Građevna dozvola Kotarskoag narodnog odbora, Split 14. 7. 1946., br. 9713/1371/46 (NAS), poslana je i Odboru za popravak crkve sv. Ivana, Uredovni spisi 1946. (NAS).

⁶⁹ Knjiga iskaza doprinositelja (dohodaka). Zahvaljujem prof. Mariju Klaiću na ustupljenim fotografijama iz fotoalbuma don Petra Katunarića.

⁷⁰ Kazivač Josip (Joško) Burić (rođ. 1950.), razgovor se odvio u lipnju 2023.

⁷¹ Uručbeni zapisnik (Prihodi i rashodi Bratovštine sv. Ivana) od 1952. do 1990., u posjedu Bratovštine sv. Ivana u Kaštel Lukšiću (ABSI-KL).

⁷² Popis Bratima sv. Ivana 1961. i 1979., (ABSI-KL).

Fotografija 8: Bratimi u procesiji 2021. g.
s bandirom Bratovštine i kipom sv. Ivana Krstitelja.

Fotografija 9: Bratimi iznose velike svijećnjake (dumplire)
na svetkovinu rođenja sv. Ivana 24. lipnja 2023. g.

Fotografija 10: Pogled s južne strane crkve s kipom sv. Ivana prilikom blagoslova mjesta i polja.

Pored održavanja crkve, pripreme za svetkovine sv. Ivana (24. srpnja i 29. kolovoza), Duhovski ponedjeljak, a u novije vrijeme Uskrsni ponedjeljak i Badnji dan, djelovanje Bratovštine sv. Ivana također je uključivalo podizanje i održavanje pripadajuće infrastrukture: agregata, žičare, bratimske kuće, cisterne, puta i uređenja okoliša na Birnju. Na temelju statuta, svaki se bratim na poziv uprave Bratovštine trebao odazvati na tri radne dnevnicе, a ako nije mogao, morao je to novčano nadoknaditi, dok su bratimi stariji od 65 godina bili oslobođeni navedene obveze.⁷³ Uostalom, o samome intenzitetu radova dovoljno svjedoči podatak iz 1992. godine kada je devet glavara odradilo 210 radnih dana na Birnju.⁷⁴ Bratovština je svoje preminule članove (bratime) u sklopu sprovoda ispraćala u župnoj crkvi, a kasnije i na groblju, nakon izgradnje kapele Svih svetih. Uostalom, poznata je posmrtna sekvenca koja se održala do danas: »Braćo, brata sprovodimo, za nj se Bogu pomolimo« koja se može pronaći i u

⁷³ Statut Bratovštine sv. Ivana Krstitelja na brdu Biranj nema navedenu dataciju, a s obzirom na to da se u njemu spominje agregat, najranije je mogao biti sastavljen 1986. kada je navedeni uređaj kupljen. Uručbeni zapisnik (Prihodi i rashodi Bratovštine sv. Ivana) od 1852. do 1990., (ABSI-KL). Prihode su nabavljali porednjom (članarine bratima) i milostinjom sa svetkovina sv. Ivana i Duhovskoga i Uskrsnoga ponedjeljka. Primjerice, 1962. godine sakupljeno je od milostinje na brdu za Sv. Ivana 59 250 dinara, za Biranj 6900 dinara, od članarine 5200 dinara te nađeno u škabici u crkvi 1451 dinar.

⁷⁴ Pregled rada na brdu Biranj na crkvi sv. Ivana 1992., (ABSI-KL).

kaštelanskoj pjesmarici Marka Rakina iz 1781. godine.⁷⁵ Za preminule bratime zvonila se »marigula«, a na zahtjev rodbine, bratimi su nosili križ i pokojnika. Mise zadušnice za preminule bratime održavale su se u crkvi sv. Ivana 24. lipnja (bratimska misa), dok bi u Bratovštini mjesto preminuloga bratima preuzeo sin, a u posljednje vrijeme i kći.⁷⁶ Statut Bratovštine sv. Ivana Krstitelja na brdu Birnju sadrži članke kojima se reguliraju unutarnji odnosi u Bratovštini kao i oni posvećeni pojedincu, odnosno upute u kojima su sadržane preporuke kako da se bratim ophodi u svakodnevnome životu. Između ostaloga, dužnost je svakog bratima da se na dan rođenja sv. Ivana Krstitelja ili na Glavosjeka pričesti za misnoga slavlja na Birnju.⁷⁷

Pored svega izrečenog, ne smije se zanemariti njegovanje zajedništva u bratovštini, što uključuje godišnje skupštine, sudjelovanje u svetkovinama sv. Ivana na Birnju, radne akcije tijekom godine, blagovanja i okupljanja za glavarskim stolom, humanitarni karakter, njegovanje naslijeđenih tradicija u župnim procesijama i drugo. Konačno, valja istaknuti da je Bratovština sv. Ivana dobila skupu nagradu Grada Kaštela 2001. godine.⁷⁸

⁷⁵ F. Bego »Kaštelanska crkvena pjesmarica«, 11–16, 370–371. Izvornik se čuva u Župnome arhivu u Kaštel Starom, formata 21.5 x 15.5 cm. »Knjižica je paginirana od str. 3 do 200, ali su neki listovi istržani, a ima i umetnutih listova od drugačijeg papira i novijih riječi i pravopisa«. »Braćo, brata sprovodimo - zanj se Bogu pomolimo; Primi Bože u svoje uši - prosti grihe njegovoj duši. Za kog te mi molimo - i za njeg se svi bolimo. Da on tebe uvijek uživa - i s anđelima gori pribiva. O Marijo, blaga mati - ti mu nedaj u tmini stati. Privedi ga s tobom gori - gdi su anđelski slavni kori. O blaženi Mihovile - slobodi ga djavla sile. Ti mu dušu primi danas - i Bogu se moli za nas. Krstitelju sveti Ivane - izbavi ga višnje rane. Služio je pravo tebi - ti ga primi sada k sebi (...)«.

⁷⁶ Kazivači: Vlado Mratinović (rođ. 1941.) i Ivan Kovačev (rođ. 1958.), razgovor se odvio u lipnju 2023. godine u Kaštel Lukšiću.

⁷⁷ Bratovština nije ograničila upis pojedincima izvan Kaštela Lukšića, no moraju barem jednom pohoditi crkvu sv. Ivana na Birnju. Naravno, mora ga na sastanku izabrati natpolovična većina. Statut Bratovštine sv. Ivana Krstitelja na brdu Biranj (ABSI-KL).

⁷⁸ Statut Bratovštine sv. Ivana Krstitelja na brdu Biranj – Kaštel Lukšić. Prihodi i rashodi Bratovštine sv. Ivana u Kaštel Lukšiću 1952. – 1990., Pregled rada na brdu Biranj na crkvi sv. Ivana 1991., 1992. i 1993. – 1996. (ABSI-KL). Zahvalni govor bratima Ivana Burića prilikom primanja skupne nagrade za Bratovštinu sv. Ivana, koji je održao u gradskoj vijećnici 2001., privatni arhiv Ivana Burića u Kaštel Lukšiću.

Fotografija 1: Iznošenje bratimskih bandira prilikom procesije na Veliku Gospu 15. kolovoza 2023. u Kaštel Lukšiću.

ZAKLJUČAK

Bratovštine se u Kaštel Lukšiću pojavljuju u drugoj polovini 16. stoljeća, a tijekom mletačkoga razdoblja utemeljeno je šest bratovština uz župnu crkvu (nad kojom je patronat imala obitelj Vitturi) te jedna bratovština uz crkvu sv. Ivana na Birnju, koju su sagradili ostroški didići na temelju beneficija. Među njima se izdvajala glavna bratovština, Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo (Velika skula), u koju su se učlanjivale kućne starješine. Međutim, protuosmanlijski su se ratovi vidno odrazili na gospodarska kretanja u Kaštel Lukšiću, stoga se zbog siromaštva stanovništva, što ističu biskupske vizitacije, podizanje i opremanje oltara u župnoj crkvi proteglo na 16. i 17. stoljeće. No, svejedno se odlazilo svetkovati sv. Ivana na Birnju unatoč neposrednoj blizini osmanlijske granice, a u tome su ključni bili Bratovština i beneficij s plebanom. Na lukšićke bratovštine neizbježno utječu opći procesi, poput francuske uprave koja ih ukiđa i raspušta. Obnavljanje nekadašnjih i utemeljenje novih bratovština u tome kaštelanskom naselju događa se za druge austrijske uprave. Lukšićke bratovštine imaju pobožno-karitativni karakter, štoviše, njihove namjere polaze od formativnoga karaktera u oblikovanju bratima/sestrima (glede izbjegavanja krađe, nemoral, psovke, kletve, međusobnih sukoba itd.), održavanja sakramentalnoga života, redovitoga pohađanja nedjeljne sv. mise, mjesnih svetkovina i crkvenih blagdana. Naposljetku, njegovale su i zajedništvo, skrbile o svojim oltarima, a posebice su skrbile o starodrevnim crkvama sv. Lovre i sv. Ivana Krstitelja na

Kozjaku. Uz to, Lukšićani se u 19. stoljeću organizirano suprotstavljaju obitelji Vitturi upravo bratovštinama (zbog patronatskoga prava nad novom župnom crkvom). Istodobno, glavna bratovština (Velika skula) u međuraću zadržava isključivo pravo zvonjenja mrtvima i ima precizno razrađena pravila za bratime i nebratime. Paralelno s tim, na skupštinama su bratovštine evidentna pluralistička ozračja, u kojima su bratimi iznosili svoja mišljenja i stavove u vrlo žustrim raspravama.

Rad se posebno usredotočuje na Bratovštinu sv. Ivana koja se kronološki analizira od utemeljenja 1641. do ukidanja 1811., njezinoga obnavljanja 1935. godine i djelovanja do danas. Naime, dosadašnja istraživanja pokazuju da je ključna bila Bratovština sv. Ivana u održavanju crkve sv. Ivana na Birnju, s obzirom na to da je crkva preživjela turbulentna povijesna razdoblja i da je bila dislocirana na nepristupačnome grebenu Kozjaka (633 m), a pogotovo jer je crkva sv. Ivana često bila izložena udarima gromova i ratnim razaranjima od osmanlijskih vremena do Drugoga svjetskog rata. Potvrda povezanosti i odlučnosti Lukšićana nalazi se u stalnome obnavljanju crkve na Birnju djelovanjem pripadajuće bratovštine. Konačno, ni političke prilike u FNRJ-u nisu promijenile taj odnos. Predvođeni Bratovštinom sv. Ivana ponovo obnavljaju crkvu na Birnju 1951. godine vlastitim novcem, nakon ratnih oštećenja crkve sv. Ivana i uspostave komunističke vlasti. Nedvojbeno je da su bratimi u različitim povijesnim razdobljima svojom vjerom, požrtvovnošću i ljubavlju prema crkvi sv. Ivana na Birnju održavali taj odnos i generacijama ga prenosili svojim potomcima. Bratovštine su imale velik utjecaj na vjerski i društveni život te u njegovanju pučkih pobožnosti i običaja u tome kaštelanskom naselju. U takvoj se perspektivi i kontekstu ističu lokalne uspomene i prostor povijesnoga iskustva, kršćanska baština i vjernička praksa koji su se prenosili djelovanjem bratovština i naposljetku nasljeđe koje se održalo do danas.

PRILOZI:

Fotografija 1: Slika 1: Stara župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije iz 1530. godine (fotograf: Mladenko Domazet).

Fotografija 2: Katastarski plan Kaštel Lukšića iz 1831. godine s označenim sakralnim objektima (starom i novom župnom crkvom), kaštelom Vitturi i bratskom kućom, koji su uz pripadajuće crkve na Kozjaku, ključne odrednice prostornog koncepta unutar zadane teme (preuzeto iz V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti do početka 20. stoljeća II.*, Kaštela 2001.).

Fotografije 3 i 3a: Naslovnica Statuta i prvoga poglavlja (Pravilnika, Matrikule) Bratovštine sv. Sakramenta u Kaštel Lukšiću iz 1855. godine (Bratovštine Kaštel Lukšić 51.4.2., NAS).

Fotografije 4 i 4a: Pravilnik Bratovštine Blažene Djevice Marije uznesene na nebo u Kaštel Lukšiću (tiskan u zasebnoj knjižici 1890. godine radi lakše distribucije među bratimima) i Obavijest Biskupskom ordinarijatu da će Bratovština Blažene Djevice Marije uznesene na nebo održati izvanrednu skupštinu 3. lipnja 1934. (Bratovštine Kaštel Lukšić 51.4.2., NAS)

Fotografija 5: Sprovod bratima pedesetih godina 20. stoljeća u Kaštel Lukšiću, još uvijek se ispraćalo pokojnike u bratimskim tunikama. (preuzeto iz *Pet stoljeća župe Kaštel Lukšić 1482.-1982.*, Kaštel Lukšić: Župski ured, 1982., str. 126).

Fotografija 6: Crkva sv. Ivana Krstitelja na Birnju (fotograf: Mladenko Domazet).

Fotografija 7 i 7a: Pročelje nove župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije na nebo i oltar sv. Ivana Krstitelja (fotograf: Mladenko Domazet).

Fotografija 8: Bratimi u procesiji 2021. g. s bandirom Bratovštine i kipom sv. Ivana Krstitelja (fotograf: Mladenko Domazet).

Fotografija 9: Bratimi iznose velike svijećnjake (dumplire) na svetkovinu rođenja sv. Ivana 24. lipnja 2023. g. (fotograf: Mladenko Domazet).

Fotografija 10: Pogled s južne strane crkve s kipom sv. Ivana prilikom blagoslova mjesta i polja. (fotograf: Mladenko Domazet).

Fotografija 11: Iznošenje bratimskih bandira prilikom procesije za Veliku Gospu 15. kolovoza 2023. u Kaštel Lukšiću. (fotograf: Mladenko Domazet).

IZVORI:

Nadbiskupski arhiv Split (NAS)

Spisi don Frane Bege, Kaštel Lukšić.

Vizitacije Jordana Paxa, 22. V. 1631., 1. V. 1640. g., 2. V. 1641. g., 3. V. 1643., 30. IV. 1645.

Vizitacija Antuna Kačića 7. VII. 1723., 2. XI. 1726., 7. XI. 1726., 2. VII. 1730.

Vizitacija Didaka Manole 27. i 28. VII. 1760. g.

Vizitacija biskupa Josipa Godeassija 2. i 3. VI. 1843. g.

Vizitacija biskupa Marka Kalodere od 24. VI. 1868.

Uredovni spisi 1891., 1892., 1898., 1928., 1931., 1934., 1936., 1938., 1946.

Kaštel Lukšić, juspatronat spisi 1897. – 1905.

Župni arhiv Kaštel Lukšića (ŽAKL)

Uredovni spisi 1885., 1887., 1888., 1913., 1919., 1935., 1946., 1952.

Arhiv Bratovštine sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Lukšiću (ABSI-KL)

Knjiga iskaza doprinositelja (dohodaka) za gradnju Crkve Sv. Ivana Krstitelja na istoričkom (brdu Birnju) u Kaštel Lukšiću od lipnja 1946. pa napried.

Uručbeni zapisnik (Prihodi i rashodi Bratovštine sv. Ivana) od 1952. do 1990.

Popis Bratima sv. Ivana 1961. i 1979.

Statut Bratovštine sv. Ivana Krstitelja na brdu Biranj.

Uredovni spisi 1992.

LITERATURA:

Bego, Frane, »O sakralnim lokalitetima na kaštelanskom području i Kaštel Lukšiću.«, u: *Pet stoljeća župe 1482.-1982.*, ur. Neven Bućan. Kaštel Lukšić, 1982.

Bego, Frane, *Svećenici Kaštela od XV. do XXI. Stoljeća*. Kaštela, 2003.

Bego, Frane, »Valierova vizitacija Kaštelima.« *Kaštelanski zbornik* 3 (1993).

Bućan, Neven, »Općina Kaštel Lukšić ponarodena 1865.«, u: *Dva stoljeća obrazovanja školstva i kulture u Lukšiću i Kaštelima / Miljenko i Dobrila*, ur. Neven Bućan. Kaštel Lukšić, 1985.

Burić, Ante, »Bratovština sv. Ante Padovanskog u Kaštel Lukšiću.« *Croatica Christiana periodica* 30/58 (2006): 105–115.

Burić, Tonči, »Sv. Lovre – Balavan.« *Starohrvatska prosvjeta* III/27 (2000): 29–54.

Ćićerić, Tonči, »Sprovodni napjev solinske Bratovštine.« *Tusculum* 3/1 (2010).

Diana, Deša, »Crkva Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću i okviri antependija njenih oltara.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 20/1 (1975): 135–155.

Domazet, Mladen, »Kaštelanske bratovštine od XVI. do XIX. stoljeća.« *Croatica christiana periodica* 18/34 (1994): 99–116.

Domazet, Mladen, *Stari Grad na Hvaru – Otočni grad na razmeđu 19. i 20. stoljeća*. Stari Grad: Muzej Staroga Grada, 2011.

Domazet, Mladenko, »Dimenzije dugoga trajanja crkve sv. Ivana na Birnju u Kaštel Lukšiću (1276.-2020.).« *Croatica christiana periodica* 88 (2021): 1–19.

Domazet, Mladenko, Josip Lasić, »Mikrohistorija - Kaštelanska naselja u vrtlogu promjena i suprotstavljanja francuskoj upravi.«, u: *Dalmacija za francuske uprave*

1806.-1813., ur. Marko Trogrlić i Josip Vrandečić. Split, Književni krug – Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu – Pravni fakultet u Splitu, 2011: 395–410.

Fisković, Cvito, *Dalmatinski spomenici i okupator*. Split: Konzervatorski zavod u Splitu, 1946.

Gazde, Davor, »Konzervatorska načela u praksi: primjer ormara iz Kaštel Lukšića.« *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 10 (2019): 97–112.

Grgantov, Ivanica, »Crkvene bratovštine.«, u: *Pet stoljeća župe Kaštel Lukšić 1482.-1982.*, ur. Neven Bućan. Kaštel Lukšić: Župski ured, 1982.

Harris, Robin, *Stepinac njegov život i vrijeme*, Zagreb 2017.

Matijaca, Marin, »Lukšićani u službi oltara.«, u: *Pet stoljeća župe 1482.-1982.*, ur. Neven Bućan. Kaštel Lukšić: Župski ured, 1983.

Novak, Marina, »Plemićka obitelj Michieli Vitturi u Kaštel Lukšiću.« *Kaštelanski Zbornik* 6 (1999).

Omašić, Vjeko, *Kaštela od prapovijesti do početka 20. stoljeća I i II*. Kaštela: Muzej grada Kaštela – »Bijaći« društvo za očuvanje kulturne i prirodne baštine Kaštela: 2001.

Omašić, Vjeko, *Mletačko-tursko razgraničenje na trogirskom području nakon Ciparskog i Kandijskog rata i njegove posljedice*. Trogir: Muzej grada Trogira, 1971.

Omašić, Vjeko, »Pobuna Lukšićana protiv talijanske obitelji Micheli-Vitturi 1897.«, u: *Dva stoljeća obrazovanja školstva i kulture u Lukšiću i Kaštelima / Miljenko i Dobrila*, ur. Neven Bućan. Kaštel Lukšić, 1985.

Omašić, Vjeko, »Povijesni razvoj sela Ostroga i 500 godina Kaštel Lukšića.«, u: *Pet stoljeća župe 1482.-1982.*, ur. Neven Bućan. Kaštel Lukšić: Župski ured, 1983.

Škorić, Tihana, »Popis imovine Jerolima Gerardinija (1667.-1739. g.).« *Kaštelanski zbornik* 9 (2011).

Summary

Fraternities in Kaštel Lukšić, from the 16th century to the present

Fraternities in Kaštel Lukšić were for the first time cited in a apostolic visitation from the year 1579 conducted by bishop of Verona Agostino Valier. Thus, due to the Ottomans threat, a new village was established on the coast near the castle Vitturi and a parish church relying on patronage right of the Vitturi family was built. The period prior to the mid-17th century was marked by regular Ottoman assaults on Kaštela villages, devastations of the fields and warfare ruination. Due to overall poverty and insecurity, the fraternities prolonged the construction of their altars over a period of several centuries. The economic progress of the village is evident only after the Cretan war (1645 – 1669), when the visitations finally confirm that the altars in the parish church are »equipped with all the necessary things«. During the 18th century, seven fraternities were operating in Kaštel Lukšić: that one of the Assumption of the Virgin Mary (as the main fraternity), then the Most Holy Rosary, Saint Anthony, Saint Lawrence, Saint Roch, Saint George and Saint John the Baptist. The main confraternity, i.e. »Velika Skula« (The Great School), undoubtedly had exerted influence on local happenings, as the local heads of the families were exclusively joining as the members. At the same time, the fraternity of Saint John the Baptist was founded next to the same church at the Biranj site, which was founded in the Early Middle Ages by didić family from Ostrog. The patronage rights, based on the principle of benefice, they transmitted to their descendants. The suspension of fraternities during the French rule caused a discontinuity in their activities, but already under the subsequent Austrian rule, some of the original fraternities were reinstated, and a new one was established, that one of the Most Holy Sacrament. The inhabitants of Kaštel Lukšić are particularly fond of the church of Saint John in Biranj, whose origins date back to the Early Middle Ages, when this church was built on the ridge of the Kozjak hill. The fraternity of Saint John the Baptist was renewed in 1935. In addition, this work focuses on this particular fraternity, paying attention to its activities, suspension and continuity up to the present day.